

NFFOs innspill til ny nasjonal digitaliseringsstrategi

Innledning:

Norsk faglitterær forfatter- og oversetterorganisasjon (NFFO) jobber for et kunnskapssamfunn der alle har tilgang til god faglitteratur.

NFFO er en medlemsorganisasjon for alle som skriver og oversetter faglitteratur. Foreningen skal fremme medlemmenes rettigheter, samordne deres faglige og økonomiske interesser og arbeide for god faglitteratur og trygging av yringsfriheten.

Med faglitteratur menes allmenn sakprosa for barn, unge og voksne, fagbøker og andre tekster i academia og arbeidslivet samt læremidler og lærebøker for hele utdanningsløpet.

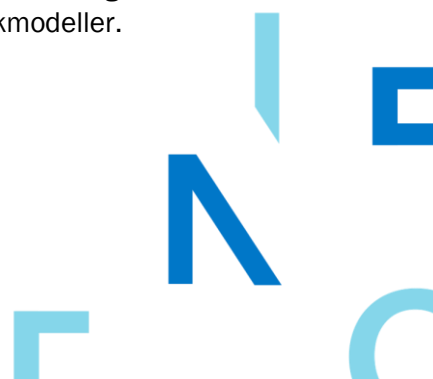
NFFOs innspill til digitaliseringsstrategien knytter seg til fem hovedpunkter: Hvordan kunstig intelligens påvirker forfattere og oversettere, at bruk av opphavsrettslig beskyttet materiale til trening av kunstig intelligens må kompenseres, forholdet til DSM-direktivet og åndsverkloven, digitalisering av utdanningssektoren og digitaliseringens påvirkning på det litterære kretsløpet. Overordnet mener NFFO at en ny nasjonal digitaliseringsstrategi må kunne sikre at Norge kan håndtere raske omskiftninger i samfunnet som følge av digitalisering, og ha rammeverk og reguleringer som sørger for å at Norge selv kan ha hånden på rattet i den teknologiske utviklingen.

NFFO mener:

1. Kunstig intelligens påvirker forfattere og oversettere

Utviklingen av kunstig intelligens går i et rykende tempo, og NFFO ser hvordan utviklingen av språkmodeller påvirker rettighetshavere på ulike måter. For det første er opphavsrettslig beskyttet materiale blitt brukt som treningsdata for store språkmodeller uten tillatelse fra rettighetshavere, uten at det er kompensert for og ofte uten at den enkelte rettighetshaver er klar over at verkene er brukt som treningsdata. Videre vil KI som verktøy påvirke fremtidens skribentvirksomhet på ulike måter, og KI vil i tillegg reise opphavsrettslige problemstillinger knyttet til verk som skapes av eller ved hjelp av språkmodeller og andre former for kunstig intelligens.

I en slik sammenheng må Norge, i utformingen av strategi for digitalisering og utvikling av lovverk etc., være klar over problemstillingene som kunstig intelligens reiser for rettighetshavere, og treffe tiltak som gjør at opphavsretten respekteres, at det er transparens rundt treningsdata som benyttes i utviklingen, at rettighetshaverne sikres rimelig vederlag for slik bruk og at de må ha anledning til å reservere seg mot å la sitt materiale bli benyttet i treningen av språkmodeller.

2. Litterære opphavere må kompenseres ved trening av kunstig intelligens og store språkmodeller i Norge

Norske teknologimiljøer ønsker tilgang til norsk litteratur for å trene opp en norsk språkmodell. En god norsk språkmodell vil være av stor samfunnsmessig betydning av mange grunner, ikke minst vil den sikre at Norge selv bevarer kontroll med det norske språk. Samtidig vet vi at teknologien i framtiden vil bli kommersialisert av andre aktører enn de forskningsmiljøene som utvikler den, og som vil ha store inntekter av treningen.

Trening av en norsk språkmodell med nyere og samtidig litteratur må derfor forutsette en kompensasjon til opphaverne. Utviklingen og treningen skjer nå, og det er nå åndsverk kan mates inn og bidra til å trene en norskutviklet KI.

Valget vi står overfor, er om utenlandske aktører skal få diktere norsk språk- og kulturforståelse i fremtiden, eller om vi i det minste skal forsøke å gjøre dette selv. Utviklingen på dette området går uhyre raskt. Situasjonen er derfor prekær, det kan stå om måneder, ikke bare for de miljøene som ønsker å trene opp en norsk språkmodell og for opphaverne til litterære verk, men også for de potensielle brukerne av en slik teknologi. KI vil inngå som en vesentlig bestanddel i teknologisektoren, helsesektoren, utdanningssektoren, kultursektoren og ikke minst på områder i samfunnet der beredskap og sikkerhet står sentralt.

Den enkelte skribent har opphavsrett til sine verk. Det er kun skribenten selv, eller skribentorganisasjonen vedkommende er medlem av, som kan overdra retten til å bruke et åndsverk til å trene kunstig intelligens. Staten må derfor inngå avtaler om slik bruk. Bruk av opphavsrettslig vernede verk for å trene KI-modeller, uten avtale, er per i dag ulovlig.

Forslag til løsning

På kort sikt må det øremerkes 100 millioner kroner til at forsknings- og teknologimiljøer kan forhandle om å inngå avtaler med opphavere om bruk av deres åndsverk til trening av kunstig intelligens og utvikling av en norsk språkmodell. Et naturlig referansepunkt er det statlige bibliotekvederlaget, som gir vederlag til opphavere for publikums bruk av verk i offentlige bibliotek. I 2024 er bibliotekvederlaget budsjettert med 164,2 millioner kroner. I en prøveperiode med tilgang for avgrensede miljøer, synes det naturlig å ligge noe under dette.

Vi foreslår at midlene inngår i en tilskuddsordning øremerket utvikling av en norsk språkmodell, og at utdannings- og forskningsinstitusjonene kan søke denne. En alternativ modell er at midlene tildeles en samlet representant for de utdannings- og forskningsinstitusjoner som driver relevante prosjekter. Opphaverorganisasjonene må uansett være representert i tildelingsprosessene. Det bør også vurderes hvilken rolle Nasjonalbiblioteket skal ha i utviklingen.

Avtalene om bruk av åndsverk inngås mellom opphaverorganisasjonene og institusjonene som nevnt over, enten direkte med den enkelte forening eller gjennom den kollektive rettighetsorganisasjonen Kopinor, som har mandat til å forhandle og inngå avtaler på vegne av opphaverorganisasjonene. Hjemmelen for en slik løsning er avtalelisensordningen i åndsverkloven § 63, som tillater en representativ forening å inngå avtale på vegne av hele opphavergruppen, uavhengig av medlemskap. Avtalene må være tydelig avgrenset til hvilket materiale som omfattes og hvordan dette kan brukes, og må forutsette at enkeltopphavere har muligheten til å trekke sine verk fra treningen.

På lengre sikt må det utvikles modeller som kompenserer for videre utnyttelse av opphavsrettslig beskyttet materiale, som kan ta utgangspunkt i løsningen som er beskrevet over.

3. DSM-direktivet og åndsverkloven

Forslaget til endringer i åndsverkloven, som innebærer gjennomføring av digitalmarkedsdirektivet (DSM) er nettopp sendt på høring, med frist i mars 2024. NFFO vil benytte anledningen til å spille inn et gjennomarbeidet høringsinnspill til denne fristen, og henviser til dette innspillet når det foreligger.

I forbindelse med ny digitaliseringsstrategi ber vi imidlertid regjeringen ha i mente at en digitaliseringsstrategi presumtvt vil henge sammen med opphavsrettslige problemstillinger som følger av gjennomføringen av DSM-direktivet i norsk rett. NFFO vil i denne omgang påpeke avtalelisensens betydning for en effektiv rettighetsklarering som ivaretar brukernes behov på den ene siden og rettighetshavernes interesser på den annen. Gjennom avtalelisens gis organisasjoner som representerer rettighetshavere mulighet til å inngå avtaler som også gjelder ikke-medlemmer, og NFFO ser positivt på at muligheten til å inngå avtalelisens er ettertrykkelig slått fast i forslaget til gjennomføring av direktivet i åndsverkloven.

Samtidig omhandler DSM-direktivets artikkel 3 og 4 unntak fra eneretten, og henholdsvis muligheten til å drive såkalt tekst- og datautvinning til forskningsformål (artikkel 3) og til andre formål, også kommersielle (artikkel 4). En implementering av disse bestemmelsene innebærer en svekkelse av åndsverkloven, slik den per nå er utformet. Det er derfor viktig å være oppmerksom på hvordan implementeringen av disse artiklene i direktivet i åndsverkloven kan ha betydning for forvaltning av rettighetshavernes åndsverk, og muligheten til å oppnå rimelig vederlag. NFFO vil understreke viktigheten av å utrede konsekvensene av bestemmelsene tilstrekkelig før endelig implementering finner sted. For kommersielle formål må det i tillegg finnes reelle muligheter til å reservere seg mot tekst- og datautvinning før bestemmelsene trer i kraft.

4. Digitalisering av utdanningssektoren – det må finnes balanse mellom skjerm og papir

NFFO er opptatt av at det skal bygges digital kompetanse gjennom hele utdanningsløpet. Samtidig er det viktig at satsingen på digitalisering ikke skjer ukritisk. Det må være en kontinuerlig bevissthet rundt bruk av skjerm i skolen og på universiteter og høyskoler, og hvilket læringsutbytte elevene og studentene har gjennom bruk av digital teknologi.

NFFO savner en bevissthet rundt viktigheten av gode og tilpassede læremidler, og kunnskap om læringsutbyttet knyttet til digitale og fysiske læremidler. Forskningen viser at barn som leser trykte bøker viser bedre leseforståelse enn barn som kun leser digitale bøker. Gode leseferdigheter på papir bidrar i tillegg til å bedre leseforståelsen på skjerm, mens gode skjermferdigheter ikke bidrar til bedre lesing på papir. Det er vesentlig at man har en rett balanse mellom digitale og fysiske læremidler, og at det er knyttet bevisste strategier til hva man bruker når. Det er ikke snakk om enten fysiske lærebøker eller digitale læremidler, men både og. Digitale læremidler kan bidra til bedre læring hos elever med lese- og skrivevansker, og kan gi elever evne til å navigere gjennom et stort kildemateriale. Samtidig bidrar fysiske lærebøker til bedre konsentrasjon og leseforståelse, og er

et bedre format for å lese langt. NFFO mener på denne bakgrunn at en satsing på digitalisering i skolen må være begrunnet i hva som fungerer best for elever i de ulike situasjoner. Den samme problemstillingen gjelder i universitets- og høyskolesektoren. Det er derfor vesentlig at utveklingen i digitalisering av utdanningssektoren følges nøye, og at det fortløpende vurderes om det trengs tiltak for å sørge for best mulig læring, herunder om det må bevilges ytterligere midler til innkjøp av lærebøker på papir i grunn- og videregående skole, og hvorvidt det trengs ytterligere insentiver til produksjon av lærebøker i universitets- og høyskolesektoren.

5. Digitaliseringen påvirker det kulturelle kretsløpet

Digitalisering av litteraturen bidrar til nye forretningsmodeller og nye teknologiske løsninger, både i bøkene rettet mot utdanningssektoren og mot allmennmarkedet. I stor grad fører overgangen fra trykte bøker til digital publisering i abonnements tjenester og strømming av litteratur til lavere inntekter til opphaverne, som igjen kan påvirke produksjonen av nye litterære verk for fremtiden, og tilgangen markedet har til et mangfold av litteratur. Det er viktig at denne digitale utviklingen følges nøye, og at det utvikles et offentlig virkemiddelapparat som sørger for at befolkningen har tilgang på god faglitteratur. For en forfatter og oversetter er jobben med et verk i stor grad den samme, og de opphavsrettslige prinsippene like viktige, uavhengig om verket leses eller lyttes til i fysisk eller digital versjon.